

1.02
Prejeto 23. 8. 2001

UDK 940.533.6(497.4)

Marjan Žnidarič*

Vpliv okupacije na življenje Slovencev leta 1941

IZVLEČEK

Avtor ugotavlja, da je okupacija leta 1941 pomenila največjo prelomnico v dotednji slovenski zgodovini. Življenje ljudi se je do temeljev spremenilo na vseh področjih njihovega delovanja. Za večino slovenskega prebivalstva, ki so ga okupatorji obsodili na smrt, se je pričelo obdobje gole borbe za obstanek.

Ključne besede: druga svetovna vojna, okupacija, potujčevanje, Slovenci, okupator, osvobodilno gibanje, demagogija

ABSTRACT

THE INFLUENCE OF THE OCCUPATION ON THE LIFE OF SLOVENES IN 1941

The author concludes that the 1941 occupation was the greatest turning point in the hitherto history of Slovenia. The occupation radically changed people's lives in all spheres of their activity, especially on the German occupied territory. For most Slovenes, whose ethnic identity was destined for annihilation by the occupiers, the period of struggle for mere survival began.

Key words: Second World War, occupation, assimilation, Slovenes, occupier, national liberation movement, demagogy

---

* Dr., direktor, Muzej narodne osvoboditve Maribor, SI-2000 Maribor, Ulica heroja Tomšiča 5, e-mail: Marjan.Znidaric@muzejno-mb.si

Nacistično-fašistična okupacija spomladi 1941 je pomenila za slovenski narod največjo nesrečo v njegovi zgodovini. Z okupacijo se je korenito spremenilo tudi življenje ljudi, ki so se naenkrat znašli v vojnih okoliščinah, kakršnih niso bili vajeni. Za razmere na Slovenskem po aprilskih dogodkih leta 1941 so bili značilni negotovost in strah ljudi, velika razkasanost ozemlja, hudo nasilje, ki so ga v potujčevalni vnemi izvajali okupatorji nad slovenskim prebivalstvom, in odpor, do katerega je prišlo razmeroma zgodaj.

Slovenci so se znašli v primežu dveh sil, na eni strani okupacijskih oblasti, policije in vojske, ki so z vsemi sredstvi uveljavljale novi red v deželo, na drugi pa je bilo slovensko osvobodilno gibanje, ki je bilo popolnoma odvisno od naklonjenosti in sodelovanja prebivalstva. Spremembe, ki jih je prinesla okupacija v življenje ljudi, so se čutile na vsakem koraku. Spremenjen je bil upravno politični sistem, gospodarstvo je začelo takoj služiti potrebam okupatorjevega vojnega stroja, okupatorjevi potujčevalni ukrepi so Slovencem odvzeli vsakršno človeško dostojanstvo, ogrožena sta bila osebna varnost in življenje ljudi. Za večino slovenskega prebivalstva se je pričelo obdobje gole borbe za obstanek, ki je terjala velik krvni davek.

Nemški, italijanski in madžarski okupator so si spomladi 1941 razdelili 15.809 km² ozemlja, na katerem je živelo 1,237.846 prebivalcev. Nemški okupator si je prisvojil največji in najbogatejši del Slovenije, vso slovensko Štajersko, Mežiško dolino, skoraj vso Gorenjsko, pas Dolenjske južno od Save in nekaj vasi v severozahodnem delu Prekmurja, oziroma 10.261 km², kjer je leta 1931 živelo 798.700 prebivalcev. Druga dva okupatorja sta dobila precej manj: Italija Notranjsko, večino Dolenjske in Ljubljano, oziroma 4.551 km² s 336.279 prebivalci, Madžarska večino Prekmurja in slovenski del Medjimurja z 997 km² in 102.867 prebivalci.¹

Nobeden od treh okupatorjev ni bil zadovoljen z dokončno razdelitvijo Slovenije, ki jo je Hitler določil že 12. aprila 1941 v svojih navodilih o razkasanju Jugoslavije. Na delu slovenskega ozemlja so se aprila 1941 okupatorji celo menjavali, tako na primer v Prekmurju, ki ga je najprej zasedla nemška vojska in se 15. aprila umaknila madžarski. Podobno je bilo z Gorenjsko, kjer se je z ozemlja na desnem bregu Save italijanska vojska umaknila šele konec aprila. Nova meja pa ni zadovoljila niti nemške civilne uprave. Na lastno pest ali po namigu kakšne osrednje ustanove v Berlinu je v začetku maja 1941 potisnila mejo s črte, ki jo je določil Hitler, globlje v notranjost Dolenjske, skoraj do Trebnjega in Novega mesta ter na hrbet Gorjancev, od koder se je 8. junija 1941 vendarle morala umakniti na prej določeno črto.²

Da je nemško italijanska meja leta 1941 resnično globoko zarezala v živo tkivo slovenskega naroda, kaže dejstvo, da ta meja ni tekla po nobeni zgodovinski, državni, pokrajinski ali upravni meji, še manj po kakšni narodnostni meji. Zelo boleče je zarezala v dotedanje upravne enote in jih čisto administrativno razmetala na italijansko in nemško stran. Meja med Nemčijo in Madžarsko je tekla po nekdanji državni pokrajinski in jezikovni oziroma narodnostni meji. Po zasedbi in

¹ Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945. Ljubljana 1976, str. 52-53 in 125 (dalje: Narodnoosvobodilna vojna).

² Prav tam, str. 50 in 58; Tone Ferenc: Položaj slovenskega naroda ob okupaciji. V: Sodobnost, 1991, št. 8-9, str. 857 (dalje: Ferenc, Položaj slovenskega naroda).

dokončni določitvi meja je na zunaj izgledalo, da bodo te državne meje ostale za daljši čas. Okupatorji ob njih niso le vzpostavili svojih obmejnih postojank in prehodov, temveč so potek teh meja tudi natančno in vidno zaznamovali na zemljevidih in na terenu. Nove meje so pretrgale človeške, gospodarske, kulturne in druge zveze. Še najbolj nesmiselna je bila meja pri Ljubljani, saj je od mesta odrezala ne samo bližnje zaledje, temveč celo predmestja. Razlog za tako nenaravno razkosanje slovenskega ozemlja leta 1941 gre iskati predvsem v križanju interesov vseh treh okupatorjev na slovenskih tleh. Šlo je za neke vrste tekmovalnost med okupatorji in zato so bili tudi potujčevalni ukrepi tako temeljiti.³

Vsi trije okupatorji so hoteli okupirane pokrajine čimprej in čimbolj temeljito vključiti v svoj državni sistem. Italija je to storila 3. maja, Madžarska 16. decembra 1941, medtem ko Nemčiji zaradi kadrovske težave in še bolj zaradi slovenskega osvobodilnega gibanja formalnopravna priključitev ni uspela, vseeno pa je v nasprotju z mednarodnim vojnim pravom z zasedenima slovenskima pokrajinama ravnala kot z integralnima deloma nemškega rajha. Do pomladi 1942 je v obeh zasedenih pokrajinah uvedla skoraj vse zakone in odredbe, ki so veljali v sosednjih avstrijskih pokrajinah. Slovensko prebivalstvo je najbolj prizadela podelitev nemškega državljanstva, kar je imelo za posledico obvezo služenja v nemški vojski.⁴

Cilj vseh treh okupatorjev leta 1941 je bil enak: potujčiti in s tem uničiti slovenski narod kot etnično enoto. To smrtno obsodbo so začeli takoj in natančno izvajati vsak na svoj način, z različnimi sredstvi in ostrino. Težko je naštet, kaj šele opisati vse raznarodovalne ukrepe okupatorjev, saj so zajeli vsa področja človeškega življenja in delovanja (na primer sprememba zunanjšega videza dežele, prepoved rabe slovenskega jezika, uvedba okupatorjevega šolstva, uničevanje slovenske kulture, ukinitve političnih strank, društev in organizacij, aretacije narodno zavednih Slovencev, deportacije, prisilno delo, pošiljanje v koncentracijska taborišča, streljanje talcev...). Nemški (pa tudi madžarski) nacisti so hoteli potujčiti Slovence brezkompromisno in na kratek rok, s popolnim uničenjem vsega, kar je bilo slovensko, italijanski fašisti pa so skušali svoj cilj doseči na nekoliko mehkejši način, z navidezno naklonjenostjo avtonomiji Ljubljanske pokrajine in z daljšim rokom italianizacije. S tem tudi niso odvrnili od sebe vrhov do tedaj vladajočih slovenskih političnih strank. Na zunaj zelo viden znak avtonomnosti so bile šole, iz katerih italijanski okupator ni izrinil slovenščine, pospeševati pa so začeli italijanščino. Na italijanskem okupacijskem območju se je v javnem življenju ohranila dvojezičnost, na kar nemški nacisti niso pristajali. Italijanski fašisti pa so dvojezičnost vzeli celo za izhodišče svojega raznarodovalnega programa in delovanja. To so storili iz prestižnih razlogov, ker so si nasproti kruti nemški politiki na Štajerskem in Gorenjskem v Ljubljanski pokrajini hoteli pridobiti naklonjenost slovenskega prebivalstva. To jim je, vsaj kar se tiče višjih socialnih slojev, začasno tudi uspelo.⁵

³ Narodnoosvobodilna vojna, str. 51-53 in 73; Tone Ferenc: Fašisti brez krinke : dokumenti 1941-1942. Maribor 1987(dalje: Ferenc, Fašisti brez krinke), str. 30.

⁴ Tone Ferenc: Vprašanje priključitve zasedenih slovenskih pokrajin k nemškemu rajhu. V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1974, št. 1-2, (dalje: Ferenc, Vprašanje priključitve), str. 157-201.

⁵ Ferenc, Položaj slovenskega naroda, str. 857-858; Marjan Žnidarič: Na Štajerskem nekoliko drugače. Maribor 1999, str. 5; Narodnoosvobodilna vojna, str. 70-71.

Slovenski narod je bil leta 1941 obsojen na fizično uničenje. Po nekaj mesecih okupacije je bilo videti, da so raznarodovalni načrti okupatorjev uresničljivi. Veliko spremembo v življenje ljudi je prinesel že sam akt vojaške zasedbe, občutek negotovosti in ogroženosti pri ljudeh je še okrepilo razkosanje dotedanje Dravske banovine med tri okupatorje, najhujši udarec za Slovence pa je pomenilo izvajanje raznarodovalnih ukrepov vseh treh okupatorjev. Na nemškem zasedbenem območju na Štajerskem in Gorenjskem je bila čimprejšnja rešitev nacionalno-političnega vprašanja celo primarna naloga šefov civilne uprave, pred organizacijo uprave in gospodarstva. Glede razkosanosti in pripadnosti različnim upravnim sistemom noben evropski narod med drugo svetovno vojno ni doživel tako krute usode. Na zasedenem slovenskem ozemlju so okupatorji razpustili vse politične stranke in delavske organizacije ter ustanove, razen v Ljubljanski pokrajini pa so uničili tudi vse nacionalne, kulturne in izobraževalne institucije. Slovenci so se v novem sistemu znašli brez pravic, prepuščeni na milost in nemilost okupatorju.⁶

Z zasedbo slovenskega ozemlja aprila 1941 so se v veliki meri uresničile nemške, pa tudi italijanske in madžarske ozemeljske težnje, ki so jih že v obdobju med dvema vojnama javno izražali razni publicisti in lažni znanstveniki. Najodločnejši pri tem so bili Nemci, ki so k ozemeljskim zahtevam dodali še tako imenovano vindišarsko teorijo o pripadnosti prebivalstva nemštvu. Po nacistični zasedbi Avstrije 1938 pa so te zahteve postale tudi uradna stališča nemške države.⁷

Slovensko prebivalstvo je v veliki večini okupacijo odklanjalo. Pozdravila jo je le nemška manjšina na Štajerskem, v Mežiški dolini in na Kočevskem ter madžarska v Prekmurju. V začetku okupacije na Slovenskem ni bilo čutiti političnih skupin ali gibanj, ki bi okupacijo pozdravile iz ideoloških pobud in bile zaradi tega pripravljene na sodelovanje z okupatorjem. Med Slovenci je prevladala zgroženost in prepričanje, da je treba čakati na znake političnega in vojaškega razpleta. Med delom prebivalstva pa se je širilo tudi prepričanje, da se je treba okupatorjem takoj upreti z orožjem in si tako z lastnim bojem zaslužiti mesto v povojnem demokratičnem svetu.

K čakanju se je nagibalo predvsem dotedanje politično vodstvo z banom Markom Natlačénom na čelu. Od prvega dne vojne je kazalo popolno izgubljenost in neodločnost. Posledica tega je bila kolaboracija z italijanskim okupatorjem, z izgovorom, da tako najbolj varujejo slovensko prebivalstvo. Takšni politiki je pritegnilo tudi vodstvo ljubljanske škofije. Kolaboracionizem liberalne in klerikalne stranke se je povsem razgalil že v začetku maja 1941 ob priključitvi zasedenega slovenskega ozemlja kot Ljubljanske pokrajine h kraljevini Italiji, ki sta jo obe stranki pozdravili.⁸

Na življenje Slovencev leta 1941 niso vplivale samo politične, družbene in kulturne spremembe, okupatorji so korenito posegli tudi v gospodarstvo. Z razkosanjem Dravske banovine so bile na silo pretrgane dotedanje gospodarske vezi med pokrajinami in gospodarskimi panogami, neugodna pa je bila tudi zamenjava

⁶ Narodnoosvobodilna vojna, str. 57 in 73-74.

⁷ Tone Ferenc - Milan Ževart: Nekateri značilnosti in posebnosti fašistične okupacije ter narodnoosvobodilnega boja in revolucije na slovenskem Štajerskem. V: Časopis za zgodovino in narodopisje, 1979, št. 1-2 (dalje: Ferenc - Ževart, Nekateri značilnosti), str. 449; Dušan Biber: Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933-1941. Ljubljana 1966, str. 291-297; Tone Ferenc: Spomenice o nemških ozemeljskih zahtevah v Sloveniji leta 1940. V: Zgodovinski časopis, 1975, št. 3-4, str. 219-246.

⁸ Janko Prunk: Kratka zgodovina Slovenije. Ljubljana 1998, str. 129-130.

dinarja za okupatorjevo valuto. Temu je sledila še nagla rast cen in življenjskih stroškov. V začetnem obdobju se je zmanjševala nezaposlenost, pri čemer je upadanje brezposelnosti v Ljubljanski pokrajini teklo počasneje kot na nemškem zasedbenem območju. Tudi inflacija, ki je neizogibni spremljevalec vojn, je v začetku rasla počasi, nato pa vedno hitreje. Plače in mezde ji niso sledile.⁹

Bistvo nacističnega vojno-gospodarskega sistema pa je bilo, proizvesti in pridelati v okupiranih deželah toliko, da bodo krite potrebe domačega prebivalstva in da bo lahko čim več proizvodov in pridelkov uporabljenih za potrebe nemške vojske. V gospodarskem pogledu je bila Ljubljanska pokrajina revnejša kot območja pod nemško okupacijo, zato je morala del živeža uvažati iz Italije, NDH in Gorenjske. Tudi industrija je bila v Ljubljanski pokrajini precej šibkejša kot na Štajerskem in Gorenjskem. Na italijanskem zasedbenem območju je bilo 32% industrijskih obratov, na nemškem 65% in na madžarskem le 3%, medtem ko je bil odstotek delavcev v razmerju 26:72:2%.¹⁰

Nemški okupator na Štajerskem in Gorenjskem je še pred koncem aprila 1941 uredil mezde in plače v obratih javnih služb, industrije, obrti in trgovine, do sredine maja vpeljal nove delovno pravne predpise in do sredine junija 1941 izravnal cenovna neskladja med slovensko Štajersko in Gorenjsko ter avstrijsko Štajersko in Koroško. Zaradi nagle rasti življenjskih stroškov so plače kmalu postale manjše kot so bile prej v Jugoslaviji.

Okupator je strogo prepovedal zapuščanje delovnih mest brez posebnega dovoljenja. Šlo mu je predvsem za to, da čim bolje izkoristi razpoložljivo delovno silo in ob enem prepreči osip delavstva v tistih obratih, ki so od vsega začetka morali proizvajati za potrebe nacistične vojne industrije. Okupator je zato uvedel tudi obvezno delo, ki ga je izvajal v obeh okupiranih pokrajinah, kmalu pa je slovenske delavce začel pošiljati tudi v druge dežele Tretjega rajha.

Zaradi potrebe po racionirani preskrbi prebivalstva z živili (to so uvedli vsi okupatorji) je okupator uvedel posebne živilske nakaznice, pozneje pa še nakaznice za nekatere druge predmete široke potrošnje (npr. obleka, obutev, petrolej...). Okupatorji so kmalu zamenjali tudi jugoslovanski dinar kot plačilno sredstvo z nemško marko, italijansko liro in madžarskim pengö. To je položaj slovenskega prebivalstva še poslabšalo, kajti menjava je bila za jugoslovanski dinar zelo neugodna (20 dinarjev za 1 marko oziroma 10 dinarjev za 3 lire). Vzporedno z ukrepi, ki so aprila, maja in junija 1941 urejali cene, mezde in plače ter delovno-pravne predpise, je tekla tudi okupatorjeva akcija zaplembe kapitala in premoženja vseh slovenskih podjetij, bank, organizacij, društev, združenj ter aretiranih, izgnanih in pobeglih oseb.¹¹

Na življenje Slovencev v letu 1941 v okupiranih slovenskih pokrajinah je močno vplivalo tudi osvobodilno gibanje, ki je bilo posledica okupacije in potujčevalnih ukrepov vseh treh okupatorjev. Temeljni cilj odpora proti okupatorjem je bila osvoboditev in združitev vseh Slovencev ter socialni napredek. Čeprav je bil ta odpor enovit na vsem slovenskem narodnem ozemlju, začetek in nadaljnji razvoj

⁹ Ferenc, Nacisti brez krinke, str. 36-37.

¹⁰ Prav tam, str. 33-35.

¹¹ Marjan Žnidarič: Do pekla in nazaj : nacistična okupacija in narodnoosvobodilni boj v Mariboru 1941-1945. Maribor 1997 (dalje: Žnidarič, Do pekla in nazaj), str. 143-165; Verordnungs und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark, 31. 5. 1941, št. 18; Ferenc, Fašisti brez krinke, str. 27.

odpora ni bil povsod enak, niti časovno, niti po obsegu. Po posameznih pokrajinah so bile opazne nekatere posebnosti. Za Gorenjsko na primer je bila značilna moč in širina osvobodilnega boja v njegovem začetnem obdobju, kar je zelo zaostri razmere v pokrajini in imelo velik odmev ter konkretne posledice tudi v drugih predelih Slovenije. Organiziranje vstaje je bilo v veliki meri odvisno tudi od vpliva KPS v posameznih delavskih središčih.¹²

Razlike so bile tudi med mesti in podeželjem. Mesta so bila večino časa v tem pogledu precej izolirana od dogajanj na podeželju. Na primer Maribor je imel večji vpliv na širše območje samo od maja do septembra 1941, ko je večina članov vodstva osvobodilnega boja na Štajerskem prebivala in delovala v Mariboru. Pozneje je delo proti okupatorju v Mariboru potekalo po navodilih od zunaj. Posamezne odporiške akcije so imele za posledico okupatorjeve povračilne ukrepe, od prve akcije v Mariboru 29. aprila 1941 dalje, ko so nacisti zaprli precej mladincev, pa tudi nekaj znanih Mariborčanov, ki so jih izpustili šele ob plačilu odškodnine za zažgana avtomobila. Tudi okupatorjeva streljanja talcev so bila večinoma represalije za partizanske akcije.¹³

Od poletja 1941 dalje je življenje na Slovenskem teklo v znamenju odkritega odpora proti okupatorjem. Organizirano nastajanje in delovanje partizanskih enot (čet in bataljonov) je resno oviralo izvajanje okupatorjevih raznarodovalnih načrtov. Poseben fenomen in obenem predpogoj za obstoj partizanskih enot so bile terenske organizacije OF. Tam, kjer so bile organizacije OF bolj razvite in so imele večji politični vpliv, je imelo partizanstvo tudi varnejše zaledje. Organizacije OF so partizanske enote preskrbovale s hrano in opremo, skrbele so za ranjence in sanitetni material, vzdrževale zveze, posredovale podatke o sovražniku ipd. Tam, kjer pa se OF ni mogla dovolj razviti (na primer v Prekmurju, v severnih predelih Štajerske itd.), so partizanske enote težko shajale in doživljale hude udarce.

Partizanske enote so kljub precejšnjim težavam skoraj istočasno nastajale po vsej Sloveniji (konec julija in avgusta 1941). Na Gorenjskem in Štajerskem so partizanske čete nastajale hitreje, v Ljubljanski pokrajini pa počasneje, ker je bilo treba marsikje premagovati oportunitizem v lastnih vrstah, ki pa je bil posledica na videz blažje italijanske okupacijske politike ter nasadanja politiki vodstev bivših meščanskih strank. Značilno je tudi, da so prve partizanske enote nastale v bližini industrijskih središč (Ljubljana, Maribor, Celje, Kranj, Jesenice, Kamnik, Trbovlje, Velenje - Šoštanj...), njihovo jedro pa so sestavljali predvsem delavci. Kmetje so prvim partizanskim enotam nudili vso pomoč, sami pa so začeli v večjem številu vstopati v oborožene enote šele pozneje.¹⁴

Gverilska taktika, ki so se je pri svojem boju z okupatorji posluževali partizani, je precej zastrašujoče delovala na slovensko prebivalstvo (na primer nenadni napadi na patrolje, motorna vozila, rušenje manjših cestnih objektov, miniranje železniških prog, rušenje stebrov električnih daljnovodov, napadi na okupatorjeve sodelavce itd.). Ljudi je bilo strah, ob enem pa jih je navdajal optimizem ob spoznanju, da okupatorji v svojem zmagoslavju vendarle ne morejo biti brezbrizni. Moč prvih partizanskih enot leta 1941 ni bila v številu borcev (do sredine avgusta

¹² Tone Ferenc: Nekaj značilnosti narodnoosvobodilne vojne na Gorenjskem. V: Zgodovinski časopis, 1977, št. 1-2, str. 119-120.

¹³ Žnidarič, Do pekla in nazaj, str. 339.

¹⁴ Narodnoosvobodilna vojna, str. 125-126.

1941 je bilo na Slovenskem le 700 do 800 partizanov in oboroženih ilegalcev), temveč v njihovem pogumu, ki je ljudi navdajal z upanjem, da še ni vse izgubljeno. Oboroženi odpor leta 1941 je na nemškem okupacijskem območju vplival tudi na zavlačevanje formalne priključitve slovenske Štajerske in Gorenjske k nemškemu rajhu, najprej s 1. oktobra na 1. november 1941, nato na 1. januar 1942, nakar je bila priključitev za nedoločen čas odložena in pozneje nikdar izvedena.¹⁵

Na življenje ljudi, zlasti na nemškem okupacijskem območju, je močno vplival tudi povečan delež nemškega prebivalstva na Slovenskem. Večina nemškega življa je budno spremljala delovanje Slovencev in o tem sproti obveščala okupacijske oblasti in gestapo. Pri tem je bila zelo aktivna in uspešna tudi gestapovska agentura (v civilu) skupaj s policijo. Svoje je pripomoglo še vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja, ki je večkrat napačno ocenilo razmere na terenu (na primer leta 1941 je trmasto vztrajalo pri bivanju mariborskega okrožnega vodstva osvobodilnega gibanja v mestu, kar je pripeljalo do izdajstev in prevelikih žrtev v primerjavi z uspehi!).

Veliko zla med slovenskim prebivalstvom so povzročile brezobzirne nacistične zasliševalne metode in postopki, ki so temeljili na hudem mučenju ljudi (sodelavcev osvobodilnega gibanja). Nekateri so klonili in začeli sodelovati z okupatorjem. Zlasti opazno je bilo to jeseni 1941 (na primer v Mariboru). Hkrati je treba povedati, da si je okupator (gestapo) večino sodelavcev pridobil s fizično prisilo in le redki so se mu vdinjali iz lastnega prepričanja. Precej drugače je bilo v Ljubljanski pokrajini. Izdaje in aretacije so zato močno vplivale na moralo ljudi. Poleg tega, da so redčile vrste sodelavcev osvobodilnega gibanja (na primer v Mariboru je skoraj polovica aretiranih v letu 1941 izgubila življenje), so padale tudi zanesljive postojanke, brez katerih ilegalno delovanje proti okupatorju, zlasti v mestih, ni bilo mogoče.¹⁶

Z nacistično okupacijo leta 1941 je največje spremembe na Slovenskem doživel Maribor. Okupator mu je namenil usodo, ki bi ji težko našli enako med večjimi slovenskimi mesti. Odločitev okupatorja, da Maribor izbere za sedež okupacijske enote Spodnja Štajerska, je pomenila tudi poseben položaj mesta ob Dravi v nacističnih ponemčevalnih načrtih. V Mariboru so se že v prvih dneh okupacije naselili vsi osrednji okupatorjevi uradi, ki so v naslednjih štirih letih opravljali načrtno raznarodovalno delo na slovenskem Štajerskem (šef civilne uprave je 15. novembra 1941 svoj sedež premestil v Gradec). Poleg zveznih so imeli v Mariboru sedež tudi vsi okrožni uradi za okrožji Maribor mesto in Maribor podeželje. Maribor bi naj že v nekaj tednih postal vzor temeljitosti in uspešnosti nacistične raznarodovalne politike.

Tukaj se je v nekaj mesecih naselilo veliko število okupatorjevih uradnikov in uslužbencev, prišlo je tudi precej strokovnjakov in kvalificiranih delavcev v gospodarske obrate, katerih proizvodnja se je takoj preusmerila v proizvodnjo za nacistične vojne potrebe. V mestu je bilo tudi precej okupatorjevih vojaških, zlasti pa policijskih enot. Če upoštevamo še dejstvo, da je v tem obdobju iz Maribora odšlo veliko Slovencev zaradi odselitev, aretacij, deportacij, pošiljanja na prisilno delo in v koncentracijska taborišča, zaradi ustrelitev itd., je jasno, da se je v razmeroma kratkem času močno spremenila tudi etnična struktura mariborskega

¹⁵ Ferenc, Vprašanje priključitve, str. 157-201.

¹⁶ Žnidarič, Do pekla in nazaj, str. 339-340.

prebivalstva v škodo Slovencev. Delež Nemcev v Mariboru je narasel na prek 15% (v okrožju Maribor mesto 10,1%), med njimi pa je velika večina (skoraj 95%) nacistično okupacijo sprejela kot osvoboditev.

Podobno, le nekoliko manj izrazito, se je dogajalo tudi v drugih večjih krajih slovenske Štajerske in Gorenjske (Celje, Ptuj, Kranj, Jesenice...), veliko manj pa so se spremembe čutile na podeželju. To je močno vplivalo tudi na učinkovitost okupatorjevih ponemčevalnih ukrepov. Maribor in druga večja mesta na Štajerskem in Gorenjskem so postala hvaležen teren za nacistično propagando in demagogijo ter za skoraj nemoteno organizirano delovanje pete kolone in pripadnikov nacionalsocialistične stranke. To je bilo možno zato, ker jugoslovanske oblasti v letih pred vojno niso storile skoraj nič, da bi preprečile ponemčevalne namene slovenskih Nemcev in širjenje nacizma.

V ljudeh na Štajerskem in Gorenjskem so še odzvanjale demagoške fraze kulturbundovcev iz zadnjih let pred vojno in mnogi so celo občudovali nemški red. Ugajala sta jim moč in odločnost nacistov in verjeli so v njihovo socialno poslanstvo. O tem so jih že mesece pred okupacijo prepričevali avstrijski (nemški) časopisi, pa tudi graški radio v posebni slovenski oddaji. Ker se je že po nekaj tednih občutno zmanjšala brezposelnost in so se povečale mezde, je ta utvara pri znatnem delu slovenskega prebivalstva narodno zavest potisnila v ozadje. Do polnega izraza so prišle tudi posledice napačne politike bivše oblasti, ki se je ob pritisku nacistične Nemčije na Jugoslavijo izkazala za kapitulantsko. To je med ljudi vnašalo malodušje, ki je zmanjševalo narodnoobrambno sposobnost, tako z materialnega, kot s psihološkega in političnega vidika ter ustvarjalo ugodne razmere za bohotenje nacistične propagande.¹⁷

Okupacija leta 1941 je pomenila veliko prelomnico v življenju ljudi na okupiranih območjih. Okupacijske oblasti so takoj vpeljale nov upravni, gospodarski, politični in kulturni red. In kakšen je bil odnos Slovencev do okupatorja in njegovega novega reda? Za Štajersko vsekakor velja, da se je v celotnem štiriletnem obdobju nacistične okupacije ta odnos spreminjal in da so v začetnem obdobju okupacije nanj najbolj vplivali trije faktorji: okupatorjev odnos do izobražencev (še posebej do duhovščine), do slovenskega premoženja, kulture in šolstva ter streljanje talcev. Ljudje so prenehali verjeti okupatorjevim obljubam v tistem trenutku, ko so se začele množične aretacije in deportacije (mnogi so se temu izognili s pravočasnim umikom), zlasti izobraženci. Še posebej so Slovenci zamerili nacistom odstranitev slovenskih duhovnikov iz dežele (tudi posredovanja škofa Tomažiča pri šefu civilne uprave dr. Uiberreitherju in zveznem vodji Štajerske domovinske zveze Steindlu niso zalegla), saj so dobro vedeli, da pomeni odstranitev slovenske besede iz cerkva tudi njihovo smrtno obsodbo. V tem prepričanju jih je potrdilo še okupatorjevo plenjenje slovenskega premoženja, uničevanje slovenske kulture in uvedba izključno nemškega šolstva. Ko pa je prišlo konec julija 1941 še do prvega streljanja talcev, je bila samo okupatorjeva represivnost tista, ki je ljudi še držala v pokorščini (strahu). O težkih razmerah v Sloveniji leta 1941 je v članku *Iztrebljanje vere in Slovencev maja 1942* pisal tudi katoliški *Schwyzter Zeitung*, ki navaja da so nacisti s svojega okupacijskega območja do novembra 1941 izgnali 94% duhovnikov, 84% inženirjev, 66%

¹⁷ Prav tam, str. 128-129 in 337.

profesorjev, 45% zdravnikov in lekarnarjev itd. Med drugim tudi pravi, da morajo biti razmere v Sloveniji katolikom opozorilo za zelo resen položaj katoliške cerkve. Očitno so švicarski katoliki leta 1942 položaj slovenskega naroda ocenjevali precej drugače, kot nekateri slovenski katoliški politiki in cerkveni dostojanstveniki v Ljubljanski pokrajini.¹⁸

V prvih tednih po prihodu nacistov so bili ljudje še pod močnim vplivom nezadovoljstva nad prejšnjo protiljudsko in kapitulantsko politiko jugoslovanskih režimov na eni ter demagoških, mnogo obetajočih gesel novih oblastnikov na drugi strani. Res se je že aprila 1941 občutno zmanjšala brezposelnost in so se povečale mezde, vendar le za nekaj časa. Zlasti predmestna revščina in brezposelnost, ki so tedaj lahko dobili delo in so imeli tudi obilo okupatorjevih mark, so bili sprva z novimi razmerami zelo zadovoljni. Hrana in industrijsko blago sta bila, dokler so bile zaloge, lahko dosegljiva, družine s številnimi otroki so ob na novo uvedenih živilskih nakaznicah imele zadostne količine moke, masla in sladkorja. Uveljavljali so se novi red in primerjavi s precejšnjim kaosom, ki je vladal v zadnjih mesecih pred začetkom vojne. Okupator je vrtel nacistične propagandne filme in na vsakem koraku dopovedoval preprostemu človeku, da ni Slovenec, da je samo vindišarsko govoreči Štajerec ali Kranjec, ki pa je po krvi in zgodovini v resnici Nемеc. K temu so veliko pripomogla tudi javna občila, v prvi vrsti Marburger Zeitung, Karawanken Bote in Štajerski gospodar. Ta je v popačeni slovenščini sipal med ljudi najprimitivnejša propagandna gesla.

Nasilni okupatorjevi ukrepi nad slovenskimi ljudmi so videz enakosti iz prvih dni kaj kmalu razblinili v nič. Kmalu se je pojavilo pomanjkanje nekaterih najpotrebnejših predmetov široke porabe. Vse to je marsikomu še pravočasno odprlo oči. Ljudje so začeli spoznavati, da je nasilje edini sistem, ki ga nacizem razglša za svoj program. Mnoge Slovence so med aprilsko vojno in prve dni okupacije skrbela čisto preprosta življenjska vprašanja. Skrbeli so jih usoda svojcev v razpadajoči jugoslovanski vojski ali v sovražnikovem ujetništvu, preskrba z življenjskimi potrebščinami, grožnje kulturbundovcev in podobno. Šele čez nekaj časa so se začeli zavedati, da so se znašli v tujem, njim sovražnem sistemu, ki jih hoče za vsako ceno potujčiti ali pa fizično odstraniti oziroma uničiti. V odnosu Slovencev do okupatorja moramo upoštevati tudi to, da velikemu delu prebivalstva sprva sploh niso bili znani osnovni okupatorjevi nameni.¹⁹

Na usodo in življenje ljudi leta 1941 je vplivala tudi njihova politična opredeljenost, ki je bila zelo različna. Na eni strani je bila skupina okrog močnega nemškega življa (zlasti v večjih mestih), ki so mu stali ob strani predvsem tisti Slovenci, ki so videli v nacistični okupaciji priložnost za svojo uveljavitev ter mali človek, ki so mu okupatorjeve obljube 'zagotavljale' varno eksistenco. Na drugi strani se je del prebivalstva držal precej zadržano in je samo čakal na nadaljnji razplet dogodkov, zlasti nekateri obrtniki in trgovci. Število obojih se je postopoma zniževalo. Tretji tabor je bilo narodnozavedno slovensko prebivalstvo, ki je bilo takoj pripravljeno začeti boj proti okupatorju. V to skupino je spadala tudi večina slovenskega izobraženstva. Mnogi od njih so bili že zgodaj zaprti oziroma so se morali umakniti iz slovenske Štajerske in Gorenjske (večina v

¹⁸ Miloš Rybař: Nacistični ukrepi zoper duhovščino lavantinske škofije 1941-1945. V: Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije, Maribor 1978, str. 44-102; Schwyzer Zeitung, 22. in 26. 5. 1942.

¹⁹ Žnidarič, Do pekla in nazaj, str. 130-131.

Ljubljano oziroma Ljubljansko pokrajino).²⁰

Iz opisanega je razvidno, da je nacistična okupacija v tistem delu Slovenije, ki ga je zasedla Nemčija pomenila veliko prelomnico (v negativnem smislu) v življenju ljudi, veliko večjo kot na italijanskem ali madžarskem zasedbenem območju. Prelom, ki ga je povzročil nacistični okupator s svojim okupacijskim sistemom, je bistveno vplival na vsa dogajanja in tudi na razvoj odpora in osvobodilnega boja. Drugače kot na italijanskem zasedbenem ozemlju je nemški okupator popolnoma odstranil ves dotedanji jugoslovanski upravni aparat in ga zamenjal s svojim, spremenil upravno politično razdelitev pokrajin in tudi pri tem upošteval svoje nacionalno politične interese, uničil vse slovenske politične, kulturne, gospodarske, cerkvene in druge organizacije, društva ter ustanove. Na ruševinah vsega slovenskega je začel graditi svoj do potankosti preišljen raznarodovalni sistem, ki je v temelju spremenil način življenja in usodo slovenskega prebivalstva.²¹

Marjan Žnidarič

THE INFLUENCE OF THE OCCUPATION ON THE LIFE OF SLOVENES IN 1941

S u m m a r y

The nazi and fascist occupation of Slovene territory in April 1941 deeply and fatally cut into the lives of the people. The unnatural parcelling out of Dravska banovina by three occupiers, on the basis of their interests only, violently severed human, commercial, cultural and other links between the Slovene provinces. All three occupiers had but one objective: the assimilation of the Slovene nation through the annihilation of their ethnic identity.

The occupiers changed the administrative and political system in Slovenia and immediately started to exploit its economy for the purposes of their war machine. Their methods of assimilation not only deprived the Slovenes of their human dignity but threatened their lives as well. In 1941, the Slovenes found themselves wedged between two forces. On one side were the occupying authorities, which used all means, especially police and army, to enforce their new order. On the other was the Slovene national liberation movement, which was totally dependent on the benevolence and co-operation of the local populace.

The situation in the Slovene lands after the April occupation was characterised by uncertainty and fear among the people living on the carved up territory, severe violence exerted over them by the occupier and the resistance which began already in July 1941. People's lives, especially on the German occupied territory, were affected not only by the social, political and cultural changes, but also by an altered ethnic structure. The proportion of Germans increased, most of whom vigilantly monitored the activities of Slovenes and promptly informed the occupying authorities.

Conditions were not the same in all Slovene provinces as each occupier pursued its objectives in its own manner, employing different means and levels of severity. The German nazis did this with a swift and uncompromising resolve, while the Italian fascists displayed an apparent tolerance towards indigenous autonomy, especially in the Ljubljana Province. Similarly, the resistance to the occupiers, whilst united throughout all the Slovene territory, differed with regards to its onset and scope.

The attitude towards the occupiers and their regimes also varied from one region to another. The 1941 occupation represented the greatest turning point in the hitherto history of the Slovene nation. For most of the Slovene population, whose ethnic identity was destined for annihilation by the occupiers, the period of struggle for mere survival began. This took a high toll in human lives and material damage.

---

²⁰ Prav tam, str. 131.

²¹ Ferenc - Ževart, Nekatere značilnosti in posebnosti, str. 451.